

Nádor Orsolya¹

MAGYAR MINT IDEGEN NYELV TANÁROK A TANÁRKÉPZÉS HULLÁMVASÚTJÁN

Szili Katalinnak, akit a külföldi diákok
nyelvtanárukként, a magyar diákok mesterükként,
a kollégák kitűnő előadóként, fontos könyvek,
tanulmányok szerzőjeként ismernek,
de van egy szűk kör, amelyik
a magyar mint idegen nyelv tanári szak
fáradhatatlan harcosaként tartja számon.
Ez az írás ez utóbbi tevékenysége előtt tiszteleg.

Abstract

The aim of this paper is to view the elements of the language teaching history from the viewpoint of its contact with Hungarian as a Foreign Language teaching and teacher education. The starting date of the Hungarian as a Foreign Language teacher education is 1982; the best period of it was between 1996 and 2010. After the Bologna-system started, the length of the education became shorter and the number of subjects became fewer, too. Today we must look back to the past, because 30 years ago our teacher training got permit only for postgradual form – and the recent dict gives permit also exclusively for the same form, and not for full time education.

Keywords: *teaching mother tongue as a foreign language, teacher training, Hungarian as a second language teacher training, past–present–future, ups and downs*

Kulcsszavak: *az anyanyelv tanítása idegen nyelvként, tanító- és tanárképzés, magyar mint idegen nyelv tanárképzés, múlt–jelen–jövő, hullámhegyen és hullámvölgyben*

1. Pillantás a régmúltba

A nyelvek idegen nyelvként való tanításának kezdőpontja nem határozható meg, hiszen már az ókori kultúrákról szóló művekben is bevett gyakorlatként jelenik meg a nyelvet is tanító mester, nevelő, az pedig még inkább az áthatolhatatlan múltban rejtőzik, hogy hogyan lett valaki tanító, adott esetben a saját nyelvét tanító nyelvtanár. Valószínűleg akkor jelent meg az a gyakorlat, amelytől még mindig nem szabadultunk

¹ Nádor Orsolya dr. habil. egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem; nador.orsolya@kre.hu

meg: bárki képes tanítani az anyanyelvét...

A középkori felfedezőkkal, hódítókkal együtt megjelentek a „nyelvtanítók” is, akik tűzzel-vassal irtották a helyi nyelveket és kultúrákat, fölébe helyezve a sajátjukat. Így válhatott fokozatosan széles körben ismert nyelvvé a spanyol, a portugál, az angol, a holland és a francia. A tanítók feltételezhetően az írástudó szerzetesek, papok köréből kerültek ki, akik nemcsak a nyelvüket, hanem a vallásukat is terjesztették – nem éppen a legfinomabb módszerekkel. Volt-e kezdetben tanítójuk, tolmácsuk? Minden bizonyíthatóan, de ezekről a kapcsolatokról csak közvetett utalások szólnak.

Valószínűleg hasonlóképpen zajlott ez a folyamat a honfoglaló magyarokat keresztény hitre térítők esetében is – azzal a lényeges különbséggel, hogy nekik kellett megtanulniuk a térítendő nyelvét ahhoz, hogy az új vallást sikeresen terjeszthessék, visszafelé nem volt erre szükség. Ki tanította őket és hogyan? Esetükben a spontán nyelvelsajátítás dominálhatott, de erre ismét csak következtetni lehet – például Rottenburgi János 15. század elejéről fennmaradt széljegyzeteiből, aki hallás után igyekezett lejegyezni a számára hasznos mondatokat, és helyenként németül, latinul megjegyzéseket is fűzött azokhoz (Molnár–Simon 1980: 65, Dömötör 2006: 23–24). Ugyancsak ebből az évszázadból származik Enea Silvio Piccolomini, sienai püspök feljegyzése, aki az ifjú V. Lászlónak azt javasolta, hogy az alattvalók nyelvét játék közben, a különféle anyanyelvű játszótársak segítségével sajátítsa el – a közvetítőnyelv szerepét a kor nemzetközi műveltségnyelve, a latin játszotta. Részlet a Tractatusból: „Környezetedben igazmondó, tiszta erkölcsű, szemérmes, szerény ifjak legyenek, akik egyúttal az egészségükre is tudnak vigyázni. /.../ Egyik közülük magyarul, másik németül, harmadik csehül beszéljen, latinul azonban mindnyájan tudjanak, és felváltva, hol az egyikkel, hol a másikkal társalogjál. Így aztán könnyűszerrel, fáradság nélkül, játszva megtanulod mindezeket a nyelveket, és abba a helyzetbe jutsz, hogy minden alattvalóddal saját nemzeti nyelvén tudsz beszélni. Hidd el, nincs semmi, amivel a fejedelem népének szeretetét oly könnyen megnyerheti, mint nyelvének biztos használatával” (Idézi Mészáros 1981: 95).

Úgy tűnik a fentiekből, hogy valódi, irányított tanulási folyamatról, tanári jelenlétről csak a klasszikus nyelvek (latin, görög, héber) esetében beszélhetünk. Tanári *jelenlétről*, de nem képzett tanárokról, hiszen az egyes tudományterületek tanításának tanításával, tanárképzéssel az egyetemeken nem foglalkoztak, az alsó fokú iskolákban pedig évszázadokon át a különféle előképzettséggű, némelykor csak éppen írni-olvasni tudó tanítók tanították az írás-olvasás-számolás alapjait. A népnnyelveket a nyelvemzeti ideológia és nyelvpolitika megjelenéséig nem tanították az iskolákban tantárgyként, ugyanakkor jellemző volt, hogy az együtt élő népek legalább az alapvető és nagyon gyakorlatias, a mindennapi kommunikációs helyzeteknek megfelelő nyelvtudásnak birtokában voltak – a jól bevált „módszer” a spontán nyelvelsajátítás volt.

Mindannyiunk tudománytörténeti mestere, Éder Zoltán (1983) kutatásai alapján Bél Mátyás munkásságától számítjuk a magyar mint idegen nyelv tanításának történetét: Halléban megismerkedett a pietizmus modern oktatási elveivel, amelyben az iskolaszervezéstől a népnnyelvek tanításáig olyan elemek szerepeltek, amelyek

a 18. század elején Magyarországon ismeretlenek voltak. Az első tankönyve, amely 1718-ban, még lőcsei tanársága idején jelent meg, egy élőnyelv, a Felföldön honos német tanítását szolgálta, majd a pozsonyi evangélikus líceum igazgató-tanáraként *Der Ungarische Sprachmeister* címmel 1729-ben német közvetítő nyelvű grammatikát adott ki, amely az átdolgozások során részben a későbbi nyelvkönyvek alapja lett, részben az anyanyelvi iskolai nyelvtanok őse is. Természetesen ő sem volt „szakképzett” nyelvtanár, hiszen akkor még nem volt lehetőség arra, hogy az legyen. Az universitások átadták a bölcsészeti tudást, majd a hallgatóikra bízta, hogy milyen formában adják tovább, és bár volt lehetőség arra, hogy pedagógiai kurzust is hallgassanak, ez is teoretikus tárgy volt, a tanárképzés az általunk ismert formában fel sem merült.

Ugyanehhez az évszázadhoz köthető egy „született nyelvtanár”, Vályi K. András munkássága (Éder 1992), aki a pesti egyetem nyelvoktatójaként dolgozott. Két nyelven, latinul és németül kiadott nyelvtana, az abban foglalt példák és magyarázatok sora arra is következtetni enged, hogy milyen gyakorlatias szemléletű, a magyar nyelv szépségeit, logikáját a nyelvtanuló szempontjából hangsúlyozni tudó nyelvtanár lehetett (Nádor 2014).

A magyar mint idegen és mint környezetnyelv tanítása a 19. század folyamán bontakozott ki, amikor néhány európai ország egyetemén az összehasonlító nyelvészeti stúdiumok keretében elkezdtek vele foglalkozni, Magyarországon pedig az államnyelvvé válás nélkülözhetetlen velejárója lett a magyar nyelv megjelenése a felső-, majd középfokú oktatásban, azután a nemzetiségi iskolák osztályaiban is.

A nemzetiség- és nyelvpolitikai célokat Magyarországon ugyanúgy, ahogyan Európa többi nemzetállamában az államnyelv tanításán keresztül akarták elérni. Törvények születtek, amelyek először csak a magyar nyelv mint tantárgy megjelenését írták elő a nemzetiségi iskolákban, de a használati kört fokozatosan szélesítették, a század utolsó harmadában pedig már a nyelvi asszimiláció volt a fő cél. Ugyanakkor szembe kellett nézniük azzal, hogy hiányoznak a nyelvet tanítani képes pedagógusok, a célnak megfelelő tananyagok, emellett a klasszikus (holt) nyelveknél alkalmazott fordító-grammatizáló módszer itt nem vezet eredményre.

A század végére jutottak el a tanítók a pedagógiai tudatosságnak arra a szintjére, hogy a pedagógiai folyóiratokban (pl. Néptanítók Lapja 1894–1986) szakmai viták folyhattak a hatékony módszerekről, a közvetítő nyelv alkalmazásáról vagy elhagyásáról, a gyerekek életkori sajátosságainak megfelelő tananyagokról. Az első, helyi igényeket kiszolgáló, autodidakta tankönyvek után, a század hetvenes éveiben elkészültek az első olyan tananyagcsomagok is, amelyeket adaptálni lehetett az egyes nemzetiségi csoportok nyelvére, és megjelentek a felmenő rendszerű tankönyvek, valamint a szakképzés hiányában nélkülözhetetlen tanári vezérkönyvek. Ezekből látható, hogy alkalmazták a cselekedtető módszert, szemléltettek, felhasználták a direkt módszer előnyeit, de a siker érdekében a tanuló nyelvváltozatát is beépítették a tankönyvi magyarázatokba. Ezért találunk Sági 1922-es bibliográfiájában számos ehhez hasonló címet:

247. Nagy László. *Nyelvtani gyakorlókönyv az elemi népisk. II–IV. oszt. számára. Buda, 1870. /.../ Németre fordította Nemessányi János. Buda, 1870 és Budapest 1873, 1882. – Tótra*

fordította Zaymus Gábor. Buda, 1872 és Egry Gábor, Budapest, 1875. – Vend fordítása. Buda, 1871. (1922: 59)

286. Szirmai József és Kún Fülöp. *Magyar nyelvképző iskolagyakorlati példákban. Tót tannyelvű népiskolák számára átdolgozta Rizner Lajos. I. füz. Nagyszombat, 1883. 5.kiad. 1884. II.füz. (1922: 62)*

Ez a korszak már a nyelvtanári tudatosság és a szervezett munka szakaszához tartozik, annak ellenére, hogy külön nyelvtanárképzésről még mindig nem beszélhetünk, emellett külön kell választanunk a népiskolai tanítók és a középiskolai tanárok csoportját a pedagógiai felkészültség szempontjából is. A katolikusok 1771-től foglalkoztak népiskolai tanítók képzésével az ún. „norma-iskola” mintakövetésre épülő rendszerében, a protestánsok 1790-től vezették be a pedagógiai ismeretek oktatását. Az első állami alapítású tanítóképző intézmények 1775-től jelentek meg az oktatási intézmények között (Szakál 1934: 15), majd az 1777. évi Ratio Educationis hozott újabb előrelépést a szabályozottság és a nyelvtanítás tekintetében – papíron.

Eötvös József már 1848-ban szeretne volna bevezetni a bölcsészettudományi képzés mellett a tanárképzést is, de a szabadságharc leverése miatt erre csak a második miniszteri ciklusa idején, 1870-ben került sor, és akkor is másodrendűnek számított. (Itt lenne érdemes keresni a bajok gyökerét?)

Az osztrák közoktatásban már az 1850-es évektől, nálunk pedig az 1862-es tanévtől kellett képesítővizsgát tenniük a középiskolai tanároknak (Pukánszky–Németh 1996, Rakaczkiné Tóth 1996: 158). Tanítónak – vagy talán jobb szó a korban inkább használatos „iskolamester” terminust használni – elvileg a grammatikai iskolák első osztálya (később a teljes iskola elvégzése) után bárki alkalmassá vált, de gyakorlatban sokszor írni-olvasni alig tudó emberek látták el ezt a feladatot. Így kevésbé lehet csodálkozni azon, hogy a nyílt magyarosító politikát szolgáló nyelvi rendeletek egyike sem működött az elvárásoknak megfelelően: nem voltak magyarul is tudó tanítók a nemzetiségek lakta vidékeken, így nem tartották meg az előírt magyarnyelv-órákat sem, hiszen nem volt, aki tanítson.

Az 1879. évi 18. törvénycikk előírta a nemzetiségi népiskolákban a magyar nyelv kötelező tanítását – ezzel együtt a tanítóképzőket végzettektől is elvárták a magyar nyelv ismeretét, de arra nem készítették fel őket, hogyan kellene tanítaniuk. Itt megint azzal a jelenséggel találkozunk, hogy ha valaki tud egy nyelvet, akkor már taníthatja is. Igaz, elég hatékony volt az ellenállás, és a tanítók nyelvi kompetenciája sem érte el azt a szintet, hogy képesek legyenek megfelelni ennek az elvárásnak, ez pedig jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy minden magyarosító törvény és rendelet ellenére az 1900-ban tartott népszámláláson a nemzetiségi lakosság több mint 80%-a állította, hogy nem tud magyarul.

A nyelvtanárok szakképzésében, presztízsében nem történt nagy változás akkor sem, amikor a 20. század második évtizedében Klebelsberg Kunó kulturális külpolitikájának köszönhetően egyre több magyarnyelv-tanárra lett volna szükség. Sorra nyíltak a külföldi egyetemeken a magyar tanszékek és lektorátusok, ahová mindenekelőtt nyelvtanárokat vártak, de ezek hiányában a fogadó ország nyelvét és kultúráját kutató,

ismerő bölcsesek látták el a nyelvtanári feladatokat is. Más kérdés, hogy voltak köztük nyelvoktatóként is kiemelkedő személyiségek, így többek között a Szili Katalin által is kutatott (1991) Lotz János, az Olaszországban tanító Tóth László és Váradi Imre, akik nyelvtanokkal, nyelvkönyvekkel, szöveggyűjteményekkel látták el hallgatóikat és írták be nevüket a magyar mint idegen nyelv tanítás történetébe.

Magyarországon eközben fokozatosan növekedett az 1927-ben megalapított Debreceni Nyári Egyetem népszerűsége és hallgatói létszáma. Nyelvtanárként jellemzően magyar anyanyelvű, de nem feltétlenül magyar szakot végzett bölcseseket találunk a két világháború között, akik közül néhányan – pl. a fentebb említett Lotz János – megtanulták kívülről nézni anyanyelvüket, és ezt a szemléletet az általuk összeállított nyelvtanokban is sikerült érvényesíteniük. Ugyanakkor ne felejtjük el azt sem, hogy még messze vagyunk a kommunikatív nyelvtanítás igényétől, így a klasszikus nyelvek mellett több élőnyelvet is beszélő kutató-tanárok (irodalmárok, történészek, művészettörténészek) széleskörű műveltségükre és saját nyelvtanulási tapasztalataikra építve, az egyetemek keretein belül sikeres, az elvárásoknak megfelelő munkát tudtak végezni akár a hagyományos nyelvtani-fordító módszer segítségével is.

2. A közeli múlt

A két világháború között elkezdett építkezés a negyvenes évek végétől tovább folytatódott, csak az irány változott: a korábbi, nyugati szövetségi rendszert egy új, keleti szövetség váltotta fel, amelynek része lett a kölcsönös kötelezettségvállalás a felsőoktatás területén is. Az ötvenes évek elejétől jelentek meg ismét a külföldi diákok Magyarországon, számuk a kulturális egyezményeknek köszönhetően rohamosan gyarapodott. A két világháború között alapított egyetemi oktatóhelyek ugyanakkor hazai háttér nélkül maradtak, létük a befogadó ország jóindulatától függött, az újabbakon pedig, amelyek a kölcsönösség alapján jöttek létre, – a nyelvünk ismertségét tekintve – viszonylag nagy létszámú hallgatóság jelent meg. Azt gondolhatnánk, hogy ez már elég ok ahhoz, hogy elkezdődjék a magyar mint idegen nyelv tanárok képzése is, de nem így történt.

Eközben a Magyarországra érkezett, anyanyelvükön kívül sokszor mást nem beszélő európai, ázsiai, afrikai diákokat valakinek tanítania kellett, méghozzá szervezett keretek, izolált körülmények között kellett felkészítenie arra, hogy az egyetemi tanulmányaikat egy év elteltével magyarul végezhessék. Erre nem volt korábban példa, nem volt követhető gyakorlat, nem volt tananyag sem – márpedig meglehetősen intenzív, közös munkára volt szükség ahhoz, hogy a diákok a nulláról az egyetemi előadások megértéséig eljussanak. A feladat intézmények létrehozását is maga után vonta: 1952-ben létrejött az ELTE Bölcsészettudományi Karán a Központi Magyar Nyelvi Lektorátus, valamint ezzel párhuzamosan, 20 koreai ösztöndíjas számára létrehozták a Koreai Előkészítő Iskolát is, amely a későbbi Nemzetközi Előkészítő Intézet jogelődje lett. Ez a két intézmény határozta meg évtizedekre a magyar mint idegen nyelv hazai oktatását, itt alakultak ki azok a műhelyek, amelyeknek köszönhetően professzionális szintre emel-

kedett a magyarul tanulni vágyók nyelvi képzése, itt készültek az első modern, a nyelv-tanulási célok szerint differenciált tananyagok is. A kezdeti párhuzamosságok után a két intézmény között munkamegosztás alakult ki: a NEI a nyelvi előkészítésért felelt, a Lektorátus pedig a különféle egyetemeken tanuló diákok további nyelvi–szaknyelvi fejlesztését gondozta (Nádor 2016: 52–54).

A nyelvtanárok magyar és idegen nyelv szakot végzett fiatalokból kerültek ki, akik szerettek volna a magyar mint idegen nyelv területén is egyetemi ismereteket szerezni, és nem csak a saját, nehezen megszerzett tapasztalataikra, munkahelyi megbeszéléseikre támaszkodni, ezért már az 1960-as évek végén megpróbálták elérni, hogy a budapesti egyetemen elindulhasson a képzés. A Művelődési Minisztérium 1971-ben csak egy speciálkollégiumot hagyott jóvá, amelyen a volt NEI (a későbbi Balassi Intézet) néhány éve nyugdíjba vonult tanárai közül többen is részt vettek. Gondolatébresztőnek jó volt, de korántsem elegendő. Sajnos ez a kezdeményezés néhány éven belül elhalt, noha 1969-től, a lektori konferenciák megszervezésétől kezdve külföldről is igen határozott igény lett volna a képzésre. A lektorok egy része a NEI tanárai közül került ki, mások soha azelőtt nem találkoztak magyarul tanuló külföldivel. Ha volt rá lehetőség a fogadó egyetemen, bejártak az adott ország nyelvét idegen nyelvként tanítók képzésére, és látták, mennyit számít a nyelv külső szemléletének irányított elsajátítása. Ezekről a tapasztalatokról, valamint az őket foglalkoztató nyelvészeti, vagy szaktárgytanítási kérdésekről a magyar mint idegen nyelv tanítás első szakmai periodikájában, az Intézeti Szemlében (1973–2001) számos, ma is tanulságos cikket publikáltak (vö. pl. <http://epa.oszk.hu/02100/02123>).

A Központi Magyar Nyelvi Lektorátus a megalakulását követő néhány évben a teljes egyetemi rendszerben ellátta a magyar mint idegen nyelv órák szervezését, felügyeletét, de közel két évtized után megkezdődött a differenciálódás: önálló műhelyként megalakult a BME Nyelvi Intézete (1976), majd Közgazdasági Egyetem Nyelvi Intézete (1989), végül a Semmelweis Egyetem is levált a Lektorátusról. Ez egyben azt is jelentette, hogy új feladatokra is lehetőség nyílt.

A nápolyi vendégtanárságból hazatérő Éder Zoltán, aki 1979 őszén vette át a Lektorátus vezetését, rövid idő múlva felélesztette, sőt tovább is gondolta a tanárképzés lehetőségét, és kidolgozta a magyar mint idegen nyelv C-szak tantervét. Ez azt jelentette, hogy nappali képzésben, harmadik szakként vehették volna fel a hallgatók – ez a 80-as években bevett gyakorlat volt. A tervezés során jelentős támogatást kapott a fiatal oktatóktól, Szili Katalintól, Hegedűs Ritától és Kálmán Pétertől, valamint Ginter Károlytól, aki a NEI tanáraként és párizsi lektorként is jól ismerte a szakterületet.

A magyar mint idegen nyelv tanári szak megalapítása minden kétséget kizáróan Éder Zoltán nevéhez fűződik. A Lektorátus tudományos közleménysorozatának 30. számában (1993) áttekintette a szak alapításával kapcsolatos emlékeit. „Az imént C-szak tantervéről tettem említést. A szakot ugyanis eredetileg nappali tagozatra szántuk. *Ismeretlen okokból azonban a minisztérium posztgraduális képzés keretében engedélyezte.* Így indult meg 1982 őszén kétéves esti formában, három hallgató részvételével az ok-

tatás; a három hallgató a Lektorátus akkori három tanársegéde, Hegedűs Rita, Kálmán Péter és Szili Katalin volt” (Éder 1993: 313). A tantárgycsoportok között helyet kapott az oktatás- és a művelődéstörténet, a funkcionális és a kontrasztív nyelvészet, valamint a szakmódszertan. Lényegében ma is ezek a magyar mint idegen nyelvi tanárképzés alappillérei.

A szak iránt nagy érdeklődés mutatkozott a magyar és idegennyelv szakot végzett tanárok körében – és nemcsak Budapestről, ezért rövidesen 6 féléves levelező képzés is indult, majd Éder Zoltán és munkatársai ismét előterjesztették a 2+6 féléves, alapozó és törzsképzési szakaszt is tartalmazó nappali képzés tervét. Ezúttal sikerrel jártak, és 1994 őszén elindulhatott a képzés. A jelen (és jövőbeni) helyzet tanulságaként, kommentár nélkül idézzük ismét a szakalapító professzor szavait: *„Napjainkban ugyanis végképp megérett az idő arra, hogy a magyar mint idegen nyelv és hungarológia nappali tagozatos tanári szak legyen, mert az igazi és folyamatos utánpótlást az egyetemisták köréből lehet biztosítani”* (Éder 1993: 316).

Éder Zoltánt 1997-ben Szili Katalin követte a Lektorátus élén, és az 1999–2006 közötti időszakban főként alkalmazott nyelvészeti tárgyakkal, egyebek között az általa kutatott, magyar mint idegen nyelvi pragmatikával bővült a szak kínálata.

Aki kicsit is jártas a magyar mint idegen nyelv diszciplináris kérdéseinek irodalmában, tudja, hogy Éder Zoltán (1984) és Szépe György (1981) kis időbeli eltéréssel írta le a szakterület tipológiáját és terminológiáját. Nemcsak széles körű nyelvi műveltségük miatt, hanem korábbi lektori gyakorlatukból is mindketten pontosan tudták, hogy a sikeres nyelvvoktatás, a magyar nyelv külföldi egyetemi presztízsének megtartása és növelése attól függ, hogy milyen nyelvtanárok kezébe adják az oktatás felelősségét.

Szépe György a hetvenes évek elején New Yorkban, a Columbia University ösztöndíjas lektoraként dolgozott Lotz János és Robert Austerlitz mellett, az 1990-es évek elején pedig Fulbright-professzorként New Brunswickban, a Rutgers University magyar mellékszakjának egyik alapítója lett. Az ő neve is összeforrott a magyar mint idegen nyelv tanárszak megszületésével, de nem Budapesten, hanem Pécsen, az akkori Janus Pannonius Tudományegyetemen, ahol az 1985-ben megszervezett hungarológiai szakszeminárium 1992 őszére specializációvá fejlődött, majd 1998 őszén 8 féléves nappali szakként, 2001-től pedig már levelező tagozaton is elindult, és rövidesen a Bölcsészettudományi Kar egyik legnépszerűbb szakja lett. Eközben már 1995-től a Nyelvtudományi Doktori Iskola alkalmazott nyelvész doktoranduszai is elágazásként választhatták ezt a szakterületet (Szűcs 2003: 184–187). A munka töretlenül folyt a népszerű szakon először nappali, majd később levelező munkarendben is a bolognai típusú, háromciklusú képzési rendszer és az új tanári követelmények bevezetéséig.

A pécsi szak neve *Magyar mint idegen nyelv / hungarológia* lett, egy írásjel jelezte a két terület szoros összetartozását, de különbségét is. Mivel szakként csak magyar szakpárral lehetett felvenni, ugyanakkor sok idegennyelv szakos diák is érdeklődött iránta, számukra specializációként állt rendelkezésre ugyanaz a tudás, viszont a modulrendszerű képzés 6. modulját kötelezően fel kellett venniük, mert ott tanulták meg a magyar nyelv tipológiájára, rendszerére, történetére vonatkozó nélkülözhetetlen

ismereteket. A pécsi program alkalmazott nyelvészeti diszciplinaként tekintett a magyar mint idegen nyelvre, és így helyet kapott a kétnyelvűség, a pszicholingvisztika, a szociolingvisztika, a nyelvpolitika és a kontrasztív nyelvészet is. Fontos tantárgycsoportot alkottak a hungarológiai tárgyak, amelyek között a kultúráközvetítés, a társadalomismeret, a kisebbségtudomány is szerepelt, valamint a szakmódszertani tárgyak és a Nemzetközi Oktatási Központban megszervezett tanítási gyakorlat. Pécssett indult útjára 2000-ben a *Hungarológiai Évkönyv*, és itt készült el egyebek mellett a szak egyik alapkönyve, az ún. „kék könyv”, Giay Béla és Nádor Orsolya munkája, amely a pécsi Janus és a budapesti Osiris Kiadó közös kiadásában, a szakhoz kapcsolódva, *Magyar mint idegen nyelv / Hungarológia* címmel jelent meg 1998-ban. A pécsi szakra évek óta újra nagy igény lenne, de a bolognai képzésben – elegendő számú főállású, minősített oktató hiányában – nem indulhatott el.

A harmadik műhely Szegeden alakult meg Szőnyi György Endre koncepciója alapján (Szőnyi 2003). Talán ez a magyar és külföldi hallgatókat integráló képzés tért el legjobban a többitől, mivel abból indult ki, hogy a hungarológiával angolul (vagy más nyelven) érdemes foglalkozni, a magyar nyelvtudás jó, ha van, de nem elengedhetetlen. Ez a szemlélet akkor is vitatott volt, és ma is szakmai vitákat vált ki. Szeged végül a bolognai rendszerben nem is indított magyar mint idegen nyelv tanári szakot, csak az ELTE hungarológia mesterszakjához kapcsolódó szakot, ahol a hallgatók specializáció, illetve minor formájában találkozhatnak a nyelvtanítási modullal, de nem kapnak tanításra is képesítő oklevelet. Vajon véletlen, hogy a szerzőnek erről a tanárképzést lényegtelennek tartó 18–19. századi bölcsészképzés jut eszébe?

A legfiatalabb magyar mint idegen nyelv tanárokat képző egyetemi műhely a Károli Gáspár Református Egyetemen jött létre 1999 őszén, a jelen cikk szerzőjének irányításával. Az egyetem hallgatói nyitottak voltak a hungarológiai tudás megszerzésére, de a Bölcsészettudományi Kar akkori vezetése nem támogatta a szakindítást, így csak specializációként működhetett. A koncepció és a tantárgyi struktúra szinte teljesen megegyezett a pécsi programmal. Az osztott tanárképzés bevezetésekor azonban már megvolt a szükséges támogatás, és 2010-től a Károlin is elindulhatott a szak, amely ugyanolyan sikeres volt, mint az ELTE képzése. Pécs, ahová több más egyetemről jártunk tanítani éveken át, az adminisztratív („A-nyilatkozatos tanárok”) és a gazdasági megszorítások miatt kidőlt sorból, így a MID MA változatlanul sikeres második tanárszakja számára csak két képzési központ maradt – a mostani hullámvölgyben pedig a 2017/18-as tanévben egyelőre csak egy, a Károli Egyetem tartja magát.

3. A jelen (és a jövő)

A 2017. évben úgy tűnik, befejeződik valami: egy olyan közös munka, amely bizonyította, hogy a (nem is olyan) kis szakok egymásnak nemcsak versenytársai, hanem harcostársai is tudnak lenni egy jó ügy érdekében.

2017 őszétől minden közös erőfeszítésünk ellenére megszűnik a magyar mint idegen nyelv szakon a nappali képzés. Tisztelet illeti az érintett egyetemek tanszékvezetőit, kari vezetőit, rektorait, a Rektori Konferencia, a MAB és a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottságát, akik minden rendelkezésükre álló eszközzel megpróbálták meggyőzni az Emberi Erőforrások Minisztériumát arról, hogy szükség van a teljes értékű tanári szakra, amely szakpárként megjelenhet a nemrégiben visszaállított osztatlan tanárképzésben. A Magyarországra érkező külföldi diákok száma fokozatosan növekszik, és az újabb lektorátusok nyitásával újabb, felkészült szakembereket várnak a külföldi egyetemek, de a nyelviskolákban is egyre nagyobb számú nyelvtanuló vesz részt nyelvtanfolyamokon, több szinten nyelvvizsgát is lehet tenni, ahol a mérésben és értékelésben jártas szakemberek kellenek. Tehát leszögezhetjük, hogy szakképzett magyar mint idegen nyelv tanárra folyamatosan szükség van, és szükség lesz éveken át. (Annak taglalása egy külön tanulmányt érdemelne, hogy a hozánk hasonló, kevésbé választott nyelvek számára is létezik, vagy nemrégiben indult – mint pl. Ukrajnában a szaktanárképzés.)

A Magyar Nyelvstratégiai Intézet 2015 júniusában, éppen a felvételi beszélgetések napjaiban rendezett egy tanácskozást a nappali képzés megmentése érdekében, amelyen részt vett a közoktatási és a felsőoktatási államtitkár is. Láthatólag rossz adatokat kaptak, mert a felsőoktatási szakállamtitkár mindössze két hallgatóról tudott, miközben az ELTE hallgatói létszáma az MA második tanárszak bevezetése óta (2010) évente 40 körül, a Károli Egyetemé 30 körül állandósult. A pontos adatokat már másnap beküldtük, majd hónapokon keresztül újabb és újabb levelekkel próbáltuk meggyőzni a döntéshozókat arról, hogy vizsgálják felül az álláspontjukat. Érveltünk a magyar mint idegen nyelvből a közoktatásban letehető érettségi vizsgával is, amely szaktanár jelenlétét kívánja meg, de nem jártunk sikerrel. 2017-től már csak levelező formában indulhat a szak – és ugyanúgy nem tudjuk az okát, mint ahogy annak idején Éder Zoltán sem tudta, miért kapott csak posztgraduális képzésre engedélyt.

A fenti munkacsoport mozgatói Szili Katalin, Szűcs Tibor és Nádor Orsolya voltak, de részt vettek benne a szegedi, debreceni kollégák, a MANYSI és a Balassi Intézet szakértői is – tehát a teljes szakma, elmélet és gyakorlat egyaránt képviseltette magát. Azt szerettük volna elérni, hogy az osztatlan tanárképzés visszaállításával a magyar mint idegen nyelv szak is nyerje vissza régi rangját, amikor 2+6 féléven keresztül adhattuk át a tudást a diákjainknak, és választható legyen egyenrangú szakpárként. A kizárólag levelező képzést lehetővé tevő 18/2016.(VIII.5.) EMMI rendelet alapján azt mondhatnánk, hogy visszatértünk a kezdetekhez, de mégsem egészen ott vagyunk, hanem lejjebb, hiszen a két féléves (!) képzés befejezése után a semmiféle magyar mint idegen nyelvi-hungarológiai háttértudással nem rendelkező, nem tanári mesterszakot végzett hallgatóknak mindössze három, összesen 6 kredit értékű szakmódszertani tantárgy és 52 kredit pedagógiai-pszichológiai tantárgy teljesítése után adunk ki magyar mint idegen nyelv szakos tanári diplomát. Ez a képzés akkor lenne elfogadható, ha lenne közvetlen diszciplináris előzménye, tehát egy magyar mint idegen nyelv MA, amelyre a pedagógiai és szakmódszertani tudást rá lehetne építeni, de ilyen nincs, még a hozzá legközelebb álló hungarológia, vagy az alkalmazott nyelvészet is csak korlátozottan

tartalmazza a szükséges ismeretanyagot. A tanári előzménnyel érkezőknek indítható négy és öt féléves képzésen ezzel szemben a most érvényes tantervekben foglalt diszciplináris tudást is át tudjuk adni.

Végül megint Éder Zoltán szavaira kell visszautalnom, aki mindig elismerően nyilatkozott a levelező képzésben tanulók erőfeszítéseiről, mégis – amint fentebb már idéztem – a nappalis hallgatókban látta azt a jól mozgatható szellemi tartalékot, amit célszerűen fejlesztve a szakmájukat mind magasabb színvonalon művelő, tankönyvírásra, nyelvvizsgáztatásra, érettségiztetésre, lektori munkára és doktori kutatásokra képes szakembereket lehet képezni.

Összegzés

A tanárképzés történetén végigtekintve láthattuk, hogy évszázadokon keresztül hiányzott a tanárképzés, ezért a bölcsészek pedagógiai rátermettségétől függött, hogyan tudják másoknak, például a középiskolás diákoknak átadni a tudásukat. A tanítóképzés jobb helyzetben volt, de a magyar mint idegen nyelv szempontjából ez is elhanyagolt terület volt még akkor is, amikor a tanítóknak kellett volna beteljesíteniük az asszimilációs vágyakat.

Nehezen indult el a magyar mint idegen nyelv tanárok képzése, aztán évről évre népszerűbb lett, egyre jobb eredményeket tudott felmutatni a szakma mind az elméleti, mind a gyakorlati területeken – a tankönyvírástól a doktori dolgozatokig. Jó lenne, ha harminc év elteltével mindenki számára világos és lényeges lehetne az a *"mint"* a *magyar* és az *idegen nyelv* között!

Irodalom

- Dömötör Adrienne 2006. *Régi magyar nyelvemlékek*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 23–24.
- Éder Zoltán 1983. Fejezetek a magyar mint idegen nyelv oktatásának történetéből. *Nyr.* 107: 309–323.
- Éder Zoltán 1984. A magyar mint idegen nyelv diszciplináris helye. *Nyr.* 108: 63–74.
- Éder Zoltán 1992. Vályi András, a magyar nyelv első tanára a pesti egyetemen. *MNy.* 88: 148–157.
- Éder Zoltán 1993. A magyar mint idegen nyelv a felsőoktatásban. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 30. ELTE, Budapest.
- Mészáros István 1981. *Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Molnár József – Simon Györgyi 1980. *Magyar nyelvemlékek*. Tankönyvkiadó, Budapest, 64–66.
- Nádor Orsolya 2014. Vályi András emlékezete. *Anyanyelv-pedagógia* 4.
<http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=537>

- Pukánszky Béla – Németh András 1996. *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. Elektronikus változat: <http://www.mek.oszk.hu/01800/01893/html/>
- Rakaczkiné Tóth Katalin 1996. A szervezett tanárképzés kialakulása a Budapesti Egyetemen. Mozaikok a középiskolai tanárképzés történetéből. *Magyar Pedagógia* 2: 157–168.
- Sági István 1922. *A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Szakál János 1934. *A magyar tanítóképzés története*. Hollóssy János Könyvnyomtató, Budapest.
- Szépe György 1981. A „magyar mint idegen nyelv” néhány diszciplináris kérdése. In: Giay Béla – Ruszinyák Márta szerk. *Magyar nyelv külföldieknek. Az V. magyar lektori konferencia anyaga*. Budapest, 9–27.
- Szili Katalin 1991. Lotz János nyelvtanáról. *Dolgozatok a magyar mint idegen nyelv és a hungarológia köréből* 24. ELTE, Budapest.
- Szőnyi György Endre 2003. Komplex hungarológiai oktatásmodell a Szegedi Tudományegyetemen. In: Ujváry Gábor szerk. *Hungarológia a XXI. században*. A Balassi Bálint Intézet Évkönyve. Budapest, 177–181.
- Szűcs Tibor 2003. A hungarológus szakképzés. In: Ujváry Gábor szerk. *Hungarológia a XXI. században*. A Balassi Bálint Intézet Évkönyve. Budapest, 182–191.